

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00555284 (Т)

8 729

сс
10

О. Д-р Г. КОСТЕЛЬНИК

НОВА ДОБА НАШОЇ ЦЕРКВИ

Львів, Библиотека
АН УРСР

Розв.

ЛЬВІВ, 1926.

НАКЛАДОМ „НИВИ“. — ВІДБИТКА З „ДІЛА“.

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 2915

НОВА ДОБА НАШОЇ ЦЕРКВИ*)

Наша українська Церква в Галичині за часів Австрії, а радше до вступлення на Митрополичий престіл Митрополита Андрія, нинішнього Ювілята — була кутиком, скритим від світа, як у нас кажеться, — „загумінком“. А й не могло бути інакше. Вона гоїла рани, що остали на її тілі як спадщина по давній Польщі і тішилася, що в Австрії мала сяку-таку змогу піднестися, працювати для себе й рости в силах. Словом: вийшовши з марного животіння, що рівнялося руїні, наша Церква почувала, що відживає, й тішилася своїм життям — як кожний реконвалесцент по недузї. Всі її змагання були „домашні“, звернені на місцеві й часові потреби та ідеали. Відрухи світового, епохального значіння не проявлялися в ній: не знаходили зрозуміння в духовенстві, ані пригожого ґрунту в обставинах. Про світове післанництво унії годі було думати в часах, коли давня Росія викорінювала унію, коли унія, колись велика, западалася, і тільки на нашому галицькому куті —

*) Цей реферат був виголошений 25. II. ц. р. на Академії в честь Митрополита о. Андрія Шептицького з нагоди 25-літнього ювілею його митрополитування.

збігом обставин — знайшла захист у католицькій Австрії.

Мабуть найближче підходила до відрухів світового значіння відома „обрядова боротьба“ в 60-тих роках минул. століття. Одначе вона була ведена також у загумінковому дусі без ширшого горизонту, без зясування основних принципів. Була вона виразом тільки простої атракції на Схід, або на Захід... Була доказом на те, що фізіономія нашої Церкви, положеної і географічно і конструкційно між Сходом і Заходом, ще не викінчена та що її післанництво світового значіння ще не скінчене та колись мусить прийти у ній до епохальних відрухів. По світовій війні ті відрухи стали проявлятися чимраз сильніше. І ось настає нова доба для нашої Церкви. Оця зміна спричинена головню новими обставинами, в яких ми опинилися, а також і особами. Безперечно першою і найважливішою особою тут є наш Митрополит-Ювильят. Не ізза достоїнства, але ізза особистих його зусиль і заслуг. Він став осередком цілої нової розбудови нашої Церкви.

Особа без відповідних обставин, обставини без відповідних осіб остають наче деревина, що цвіте, але не приносить плоду. Одначе Боже Провидіння якось орудує, що для майбутніх обставин уже заздалегідь посилає відповідні особи.

Вже це було знаменним „отеп-ом“ для — що так скажу — „нового курсу“ Божого Провидіння щодо нашої Церкви, що її головою став нащадок старої української боярської, опісля спольщеної родини. Відрікся Він могу-

чих, пристав до вбогих, щоби їм послужити. Означало це, по людськи говорячи, що Бог став шукати по світі могутніших союзників і працівників для нашої Церкви, як свого часу вишукав Савла Павла.

Першим ділом нового Митрополита, котре підготовляло нову добу, було те, що він вигнав нашу Церкву на світову арену. Йому це лекше приходило, бо він сам світовий чоловік, що володіє мовами і має приступ до світових осіб і властей — а головню, що має зрозуміння, охоту й посвяду в цьому напрямі. Тільки порівняймо його діяльність світового значіння з діяльністю усіх наших дотеперішніх єпископів, а виясниться, що в нас того рода єпископів ще не було, а й у світі загалом вони дуже рідкі. Закарпаття, Хорватія, Боснія, Канада, Зєдин. Держави, Бразилія — всюди він вишукує Українців греко-католиків, журиться ними, опікується, їздить до них і по кілька разів, не зважаючи на неміч свого тіла. Рим, Бельгія, Голяндія, Англія, Франція, Чехословаччина — і там він їде, навязує звязки, має конференції в ділі унії і нашої Церкви. Ще й доля, як це звичайно буває, надалась така, що його беруть як вязня на Велику Україну та в Росію, і по визволенні він і на тих територіях розвиває свою діяльність, організує в Петрограді уніятську Церкву. Значить, наповнив своєю особою і своїми ідеями половину земської кулі.

Нове в тій діяльності Митрополита-Ювильята — нове, що стає завязком нової доби, є ось що: дотепер унія випадком родилась, пригожим випадком

жила (як у Австрії), а непригожим — пропала (як в Росії). Посторонні чинники викликували унію, посторонні чинники й приносили їй загибель. Усе залежало від того: чи державна власть хотіла мати унію, чи не хотіла.

Чи я віддаю думки Достойного Ювилята, не знаю. Одначе він мусів оцю слабу сторону історичної унії відчувати, й зясувати її собі своїми думками.

Одинока можлива направа цеї слабої — нетрівкої будови унії сама собою насувається: поставити унію на її власні ноги. Відчепити її від збігу обставин, від припадку, й переробити її на самостійну, внутрішньо сильну, життєздатну церковну організацію. Алеж для цього передовсім потрібно одушевлення, розголосу по світі, а зараз потому вироблення живої, одушевляючої ідеології унії.

Без власної могутньої ідеї ніяка організація не може розвиватися, ні нація, ні держава, ні Церква. Атже тільки жива ідея може дати одушевлення, яке потрібне, щоби перемогти всі перешкоди й осягнути мету. І ось тому Достойний Ювилят з деякими чеськими — що так скажу — „любителями“ унії, яким був бл. п. оломунецький арх'єп. Стоян, організує відомі уніонні велеградські зїзди. Під оглядом безпосередньої можливості унії були ці зїзди до світової війни подвигом, який характеризує латинська фраза „contra spem spero“. Володілаж тоді сильна царська Росія, яка згнобила унію на своїй території. Тому й не диво, що римські

круги не дуже то прихильним оком гляділи на велеградські зїзди. Але такі подвиги питоменні „людям будучности“. А нині велеградські зїзди мають офіціяльне признання в Римі і численні свої відгуки в катол. світі: уніонні зїзди, „тижні“, чи як їх там звуть, стали просто потребою „духа часу“.

Реальне значіння мали велеградські зїзди в тому, що робили розголос унії, збуджували одушевлення і почасти-почасти причинились до вироблення ідеології для унії.

Ось це була би загальна схема діяльности Митрополита Ювилята — діяльности, що підготовляла нову добу для нашої Церкви.

Прийшла світова війна і з нею обставини, про які ніхто й думати не міг. А вони є вірним, дивним доповненням діяльности нашого Митрополита. Що передтим було неймовірним, стало почасти дійсністю, а почасти можливістю. Бували моменти, коли здавалося, що унія поширяться на цілу Україну, або бодай на значну нову територію. Очевидно, булаб це унія „від припадку“, як усі загальні історичні унії дотепер. Та надії розвіялись. Ще прикріще! Обставини так зложилися, що для нашої Церкви, як нераз у житті це оцінюємо, наступила катастрофа... Мабуть Провидіння, якщо вільно так говорити, має вже досить уній „від припадку“, — уній під пресією обставин. І тому законсервувало нас у Австрії, щоби з нашого кореня розвинулася унія нового стилю, нового характеру; унія, що стоятиме на своїх власних ногах і житиме й ростиме без „пан-

ської волі^а, а своїми власними ідеями, сильними життєво й історично. Це нині вже кожному думаючому ясно, що унія, основана в історії на випадку, побудована на похилій площі, не зможе жити. Її нині не потребує ні одна з тих державних властей, що панують на наших землях. А в світі нині — також у релігійно-церковному — нема спокою; стираються різні струї, воюється різними крикливими, приманчивими, релігійно-церковними ідеями. Без живої і яскравої своєї ідеї унія не зможе жити. Атже нічого іншого нема, що могло би піддержувати її в житті.

Не треба її нині ні одній державній власті, але треба її українському народові для переведення зразкової церковної організації, для піднесення релігійної культури, для звязку з катол. Заходом. Треба її Заходові як нових молодих соків. Треба її цілому історичному християнству, бо воно — особливо на наших землях — у новому положенні: сильні вороги проголосили засуд смерти на нього. А в такому положенні браття повинні собі подати руки й забути свої межиусобиці.

Якаж може бути наша провідна ідея — ідея унії нової доби? Я вже сказав, що вона мусить бути жива і сильна життєво й історично. Я вповні свідомий того, що можуть мені закинути обезцінювання історичної унії і навіть незнання її психи. Чиж може бути більша ідея, як сполука з катол. Церквою? А це була, є і мусить бути чільною ідеєю унії. — Згода. Але „сполука“ це надто широке поняття — ціле життя влючається в ній. Що отже і як розуміти під цею „сполукою“? Авжеж передовсім догматичну єд-

ність. І багатьом, і католикам і православним — здається, що ось тут суть річи. В дійсности оце догматичне порозуміння між Сходом (Греками й Українцями) і Заходом уже не раз в історії тріюмфувало, а одначе історичні унії завсіди були слабі і ніколи не сповняли надій, покладаних на них. Значить, що головний „камень преткновенія“ між Сходом і Заходом не становлять догми. Щож отже? Ціле життя — життя, яке хоче задержати і розвивати свою індивідуальність, яке шукає сили, творчости, незалежности, або бодай рівнорядности. Византія відпала від Риму тільки тому, що мала традицію політичної і культурної переваги над Заходом, а з упливом віків — усе на світі змінється! — побачила, як її Запад випереджує політично і життєво, і що вона не зможе додержати кроку Западові...

Відчувала Византія, що прийдеться її піддатися життєвій гегемонії Западу, перестати бути джерелом свого життя і приймати „воду життя“, яка з Западу приплине до неї... Византія, горда на свою світлу історію, не могла цього переболіти і шукала рятунку в сепарації. Догматичні ріжниці, ті марні дрібниці, які підносили Греки особливо в початках сепарації, були просто вишукані, щоби служити за покрішку. І ось тому схиблені всі праці катол. теологів, котрі розправляють про догми і ще раз про догми, хочачи переконати православний Схід. На тому полі не виробиться ідеології для унії, ні не збудується мосту для православних. Православним треба дати не слова, але живий приклад гідної, славної для

Сходу унії. На жаль, побоювання Візантії — треба сказати правду, хоч для декого, який її не зрозуміє як слід, може вона видаватися просто єресю — ті побоювання сповнилися на унії, особливо на нашій. Догматичне вирівнання — цеж самозрозуміла річ. Та ми вже сказали, що не в тому „камень преткновения“. А вже перед сепарацією Візантії від Риму також була єдність у вірі, алеж була на Сході самостійність у життєвій творчості, сильний східний індивідуалізм приносив неоцінені плоди для католическої Церкви, а не тільки для себе. Унії в історії заключались в упадку сил на Сході. І ось у тому ціла трагедія унії.

Було це догматичне вирівнання, але життєве піддання себе Западові. Слабший піддався сильнішому, — слабший життєво, культурно, політично. В такій констеляції тратить він самостійність у творчості, стає відданий на просто необмежену асиміляцію. Його психа — це висохле джерело, що вже не творить, і тільки приймати вміє чужу воду. А це злім у життєвому характері. Схід поволі стає не собою: Схід — „не-Сходом“, восточні не „восточними“, а „пів-латинниками“. Латинський дух просякає їх життя. Це діється менше-більше так, як коли наш простолюдин з села поселиться в більшому місті, і поволі — навіть неспостережено — перемішує свою мову польськими словами, аж накінець стане таки по польськи говорити, хоч може ще й тепер уважатиме себе „Русином“ — Українцем. Алеж це не розвій української психи, тільки упадок. Православні, які здалека глядять на це, хоч може цього аналітичним способом

і не розбирають і звичайно тенденційно представляють, а одначе цей злім живо відчують і вважають унію за упадок Сходу, а уніятів за зрадників Сходу.. Ось тут „камень преткновенія“. Чи навести кілька подробиць для ілюстрації? Від часів унії всі наші богословські книжки це просто плягіяти — переклади або перерібки — западних книжок. Усі западні течії це взір, це просто канон думання для нас. Схолястична філософія, яка виробилася на Заході і має там могучу традицію, в нас уважається за обовязкову так, що і в думці не можуть припустити, щоб ми могли не приймати її — це означало би майже ересь. Хоч на Сході ніколи схолястика не була прийнята й нема надії, щоб колись там принялася. Ба, що більше! Обряд, що у всіх релігіях уходить за сакраментальний символ, який є найяскравішим виразом нашої відрубности й самостійности в житті, і він підляг флюктуації... Скільки то було в нашій Церкві латинізаторських експериментів, а скільки ще й нині разураз уводиться нового — не з нашого самостійного джерела, але з потоків, що пливають із Заходу.. А якщо спротивишся цьому, щонайменше підозриватимуть тебе, що ти змагаєш до православія, хочби ти був і митрополитом. Так далеко ми зайшли, що свого боронити уходить за ересь! Византинізм, що повинно бути нашим ідеалом, бо Византія створила наш церковний характер, це уходить в нас за згідне слово. Така доля всіх, що підпали під супрематційну асиміляцію. Їх рідне, матірне в них у погорді. А одначе неможливе, щоб деякі одиниці в народі не відчували цього.

І так ось одні пруться на Захід, інші на Схід — стрімголов, без розбору. А це вічна болячка нашої Церкви — ота внутрішня неопреділеність, несамостійність у житті, сліпе й необмежене підлягання чужим впливам. Цей характер робить унію подібною до обійстя без плота, без огорожі... Унія і дисунія — це явище постійно зване з унією, яку зродив випадок, а виховував збіг обставин.

Ні унія в такому стилі не може мати будучности, не може бути повабною для православного Сходу. Не треба багато говорити. Ми ж живемо в часах, коли Поляки роблять свою „унію“, а вона для нас — як це вискажу? — згіршаюча й відтручує нас від себе. Можемо отже відчути, як православний Схід дивиться на історичні унії.

Схід завеликий, відмінний від Западу і своєю вдачею і своєю історією і надто повно в ньому молодих життєвих сил, щоб міг обійтися без свого власного, подрібно зріжничкованого, суцільно розвиненого життєвого становища. Унія з немочі, перенята психологією причепи, трабанта, його не одушевить.

Хтож винен, що унія приняла такий характер? Православні кажуть: Рим! Рим не дозволяє унії жити своїм життям! — Але це мова ворогів Риму. А так по совісти мусимо сказати, що винні ми самі. Рим ніколи ніяких обмежень нашого східного характеру не накидав нам, одначе він не може витворити нашої самостійности в житті. Це ж треба витво-

рити тут на місці. Незорієнтованість наших предків і лиха доля — ось де треба шукати справжніх причин, що унія й досі не змогла виробитися на світило для православного Сходу. Ідеольогами унії були чужі люде, що отверто або скрито під унією розуміли міст до цілковитого латинства. Ще й нині польські ідеольоги — всі без виїмку — так унію розуміють. Вониж мають свої категорії думання й відчування і свої ціли. А наші предки були такі необачні, що дали вмовити в себе те розуміння унії... Лихою долею було для унії, що приступали до неї не самостійні народи, але піддані чужим державам, і хоч-не-хоч кермувалися в багатьох річах так, щоби приподобатися могучим. Отже життя унії не розвивалося вільно, але як на припоні. Якщоб до унії була пристала якась державна нація, булоб зовсім инакше.

Щож отже? Чи нам залишити і навіть пропагувати той характер унії, який згодом — *per fas et nefas* — виробився? Ні, бо це не має будучности. Життєвою ідеєю унії може бути тільки це: реставрувати стару Византию! Реставрувати її становище, яке вона займала, доки була в єдности з Римом — становище в життєвій творчости, самостійности, відрубности в своїм християнськїм типі, автономії в канонічному відношенні до латинської Церкви. Тисячу років на тому становищі пробував Схід у єдности віри з Заходом і витворив спеціальну, високу християнську культуру. Це найкращий доказ, що те становище не є небезпечне для єдности Церкви, але саме одиноко відповідне.

Греки від віків витворили інший, подрібно зріжничкований, тип християнської культури, як Римляне. Саме тим Христова Церква багата, саме тим можлива конкуренція християнських цінностей у людському опрацюванні. А де монополі, там нема конкуренції — але монополі саме тому найгірша економічна система.

Отже реставрація становища давньої Візантії! Це ідея, яка Сходові багато скаже і яка не вичерпається ніколи. Це самотня ідея, що зможе поставити унію на її власні ноги і принести одушевлення для неї.

Але чи зможемо цього доконати? Візантія не могла свого становища задержати, бо була стара, знеможила. А ми, Українці, молодий нарід, і є в нас Божі таланти, — ми це зможемо зробити. Та й обставини, як розвиваються, дають нам запевнення, що наша нова ідея не є ілюзорична. На Сході історичне православ'я зруйноване. Мусить створитися щось нове. А при тій новій розбудові і наш вплив повинен і — з природи річи — мусить заважити. А Захід нині більше одушевлений унією, має для неї більше зрозуміння, як колисьбудь в історії (очевидно той дальший Захід). Так нині в світі, а світові рухи ніколи не є без наслідків. Правда, тут на місці відносини представляються трагічно. Але ніщо не є „подібне до себе“, доки воно щойно в роботі, доки не є викінчене. Світова війна й повоєнні перипетії навчили нас неодного. Наші очі відкрилися, розв'язалась наша душа — наче земля на весні. А це перша умова для психічної перебудови, для нової ідеології.

Найбільше в тому ділі залежить від нас.

самих — від наших людей, від того осередку, де є центр унії. Повинні ми переробити ідеологію і психологію „унії від випадку“, „унії з немоці“ на життєздатну й одушевляючу психологію „унії з переконання, із розуміння“, яка перестає бути „унією“ (зєдиненням), а стає просто єдністю у вірі. („Унію“ можемо лишити для польських того роду експериментів, бож Поляки в найновіших часах і так відмовляють нам цеї назви, а задержують її тільки для своєї „польської унії“, яку вводять на Підляші та на Волині.) Оцю ідеологію повинні виспеціалізувати ми самі, наші люде. Атже це абсурд, щоб чужинці могли творити нашу національну ідеологію; а не менший абсурд, щоб вони могли бути творцями нашої релігійно-церковної ідеології. Для цього потрібно своєї рідної душі, що не тільки по своєму думає, але й відчуває по своєму й може вичути те, що в народі загальне.

Очевидно, це буде затяжна й нелегка справа. Підсування латинства під католицизм уже всякло просто в кров нашим людам. Асиміляція стала для них ідеалом. Прочищення цеї невластивої атмосфери вимагатиме не менше боротьби, як пр. вимагала еманципація нашої живої народньої мови від церковної славянщини. Упередження стрічатимемо на кожному кроці — мабуть найменше на Заході, що здалека приглядається нашому церковному життю, а найбільше таки тут на місці, між своїми людьми й найближчими нашими сусідами. Але велика, добра і свята справа все переможе.

(18c)

Другою нашою задачею є: спосіб
всіх католиків східного обряду,
щоби перед Заходом разом виступали як одно
тіло, один організм, один тип, а не
як німецькі розбитки, як це дотепер було. До
цього повинні ми змагати негайно, вже від зав-
трішнього дня. Мусимо заєдно пам'ятати, що
світлим приміром унія зробить
більше, ніж якиминибудь диспу-
тами й заходами.

Ось у тому велика, епохальна місія унії.

А — можна бути певним, що Бог дасть
визначних працівників і провідників, хочби їх
відти взяв, відки найменше можна би їх надія-
тися, як от показує нам світлий примір нашого
Достойного Архієрея Ювілята.

18 729

Львівська державна
наукова бібліотека
АН УРСР

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 2915

357640

РЛ 2915у